
Die ontstaan en die doel van die Voortrekkers se gelofte in 1838

D v R van den Berg & S J Botha
Universiteit van Pretoria

Abstract

The origin and the purpose of the vow made by the Voortrekkers in 1838

The vow made by the Voortrekkers in 1838, and its continued celebration by the descendants of the Voortrekkers – and Afrikaners in general – is often the subject of severe criticism from theologians, historians and politicians alike. By investigating the circumstances (historical and theological) leading to the taking of this solemn oath, an attempt is made to demonstrate that the vow was undertaken in good faith by simple believers, stating their dependence on God, and bringing praise to Him. Since it was their intention to include their descendants in the honouring of this vow, the modern Afrikaner should also take pleasure in praising God in this way.

1. INLEIDING

'Ek kom om vir 'n volk te pleit
wat klein naas al die volke staan, –
dat hulle naam nie sal verklink
en tot die stiltes gans vergaan;
maar dat hulle sterk voor God durf kom
– rein is die mens wat suiwer streef –
en deur hul reg 'n nageslag
in verre eeue nog kan leef...

Hul het aan geen groot daad gedink
of roem en rykdom, en gesink
eenvoudig sterwend, in die dood,

* Ingedien en aanvaar as deel van die vereistes vir die BD-graad (1993), Departement Kerkgeskiedenis en Kerkreg, Fakulteit Teologie (Afd A), Universiteit van Pretoria, onder leiding van prof dr S J Botha.

soos 'n donker fondamentklip val
en nié weet van die suil wat groot
hoog oor hom in die son sal blink.'

(Uit: *Die dieper reg* – NP van Wyk Louw)

Die gelofte wat deur die Voortrekkers in 1838 te Bloedrivier afgelê is, en die onderhouding daarvan deur talle Afrikaners, was die laaste dekade of wat aan fel kritiek blootgestel. Die vraag word gevra of dit hoegenaamd nog gevier moet word, en indien wel, hoe moet dit dan gevier word, en deur wie? Deur die historiese omstandighede en teologiese faktore wat aanleiding gegee het tot die aflegging van die gelofte, en die inhoud van die gelofte self, na te gaan, gaan gepoog word om die aard, en die doel van die gelofte te bepaal.

2. HISTORIESE AGTERGROND VAN DIE GELOFTE VAN 1838

2.1 Die Groot Trek

In 1835 begin die Groot Trek toe Lang Hans van Rensburg en Louis Tregardt die Kaapkolonie verlaat. Andries Hendrik Potgieter volg hulle teen die einde van 1835, en in September 1836 steek Gert Maritz en sy trek ook die 'limiete' oor. In 1837 volg eers Piet Retief en toe Piet Uys met hulle geselskappe (Van Aswegen 1989: 261).

Van Rensburg en Tregardt is dadelik op tot ver die 'Overvaalse' in. Die ander trekke het egter eers in die omgewing van die huidige Vrystaat vertoef totdat uitsluitel verkry is oor die beste bestemming (Preller 1912:1-90; Duvenhage 1986:37-110).

In 1837 besoek Retief en 'n klein geselskap Dingaan, koning van die Zoeloes, met die oog op 'n grondtransaksie vir 'n onbewoonde stuk van Natal. 'Hy (Retief) kon die onbewoonde gebied eenvoudig beset het, maar dit was nie sy beleid en metode met die swart vorste nie' (Duvenhage 1988:21). Retief en sy manne is hartlik ontvang, en na beraadslagings is besluit dat Retief eers vee van Dingaan wat deur Sekonyella geroof is, van laasgenoemde moes gaan terughaal. Dan sou Dingaan op sy beurt weer die begeerde land aan die Trekkers afstaan (Preller 1912:142-155; Duvenhage 1988:19-25; Van Aswegen 1989:277).

Die belofte van Dingaan is met groot blydskap deur die trekke aangehoor. Nadat die geroofde vee van Sekonyella afgeneem is, vertrek Retief op sy tweede en laaste besoek aan Dingaan. Alhoewel Retief baie optimisties was oor die ekspedisie, het die wantroue en versigtigheid van ander teenoor Dingaan, Retief beweeg om net vrywilligers saam te neem. Die einde Januarie 1838 verlaat Retief die trek-geselskap met 67 man, 4 seuns (waaronder een van sy eie) en 30 agterryers (Preller 1912:142-155; Duvenhage 1988:34-46; Oberholzer 1988:13; Muller 1987:166).

Volgens die tradisie van die Zoeloes het die onderhandelinge teen 'n slakkepas geskied, en is dit telkens onderbreek deur feestelikhede. Nadat al die formele onderhandelings afgehandel is, en 'n formele kontrak (traktaat) opgestel is, is Retief-hulle omgepraat om op 6 Februarie nogeens voor Dingaan te verskyn sodat daar gegroet kon word. Getrou aan die Zoeloe tradisie moes die gaste ongewapen voor die koning verskyn. So sterk was hulle geloof in die vriendskap van die Zoeloes, dat geen veiligheidsmaatreëls getref is nie. Toe die feestelikhede goed op dreef was, spring Dingaan op en beveel sy impi's om die Voortrekkers te gryp en dood te maak. Onder groot lawaai is die Voortrekkers oorval en na moordkoppie gesleep waar hulle wreed vermoor is (Preller 1912:188-200; Duvenhage 1988:46-50; Oberholzer 1988:14).

2.2 Die nag van verskrikking

Ten tyde van Retief se laaste besoek aan Dingaan was daar 3 groot laers in Natal: Maritz bo aan die Boesmansrivier (Saailaer), Retief se laer by Doringkop, en die Potgieterlaer bo aan die Tugela. Die res van die Trekkers was in kleiner groepies (families) versprei langs die Boesmansrivier, Klein- en Groot Moordspruit, en die Bloukransrivier (Duvenhage 1988:51).

Retief en Maritz het duidelike opdragte gegee dat die mense na aan die groot laers moes bly totdat eersgenoemde terug is. Tog was daar talle wat geleidelik al hoe verder van die hooflaers af weg beweeg het. Die behoefte aan weiding vir hulle veetroppe, onbelemmerde jagtogte, die ywer om plase uit te soek, sowel as argeloosheid was die hoofoorsake van hierdie optrede (De Jongh 1987:132).

Met Retief en sy geselskap uit die weg geruim, stuur Dingaan nou sy impi's om die res van die Trekkers te gaan uitwis. Gedurende die nag van 16/17 Februarie oorval die Zoeloes die niksvermoedende voorhoede van die Trekkers en 'n groot aantal mans, vrouens en kinders word gruwelik vermoor.

Nadat die oorlewende Voortrekkers tot verhaal gekom het en by die groot laers aangesluit het of kleiner laers gevorm het, is daar onmiddellik patrollies uitgestuur om die Zoeloes te stuit. Sover as wat die gevegte die patrollies gevoer het, het hulle die tonele van verwoesting aanskou. Daar was egter geen tyd vir lyke begrawe nie – slegs tyd vir hoed aphaal, die staanplekke deurgaang vir oorlewendes, dan weer perde bestyg, jaag en veg, totdat die Zoeloes omgedraai het (Preller 1912:216-245; Duvenhage 1988:51- 75; De Jongh 1987:133-137).

Preller bereken dat daar dié nag 41 mans, 56 vrouens, 185 kinders en 'n groot aantal bediendes die lewe gelaat het (Preller 1912:234; vgl ook De Jongh 1987:137-138; Muller 1987:167). Om 'n beeld van die situasie soos dit toe was te kry, moet daar na die verslae van ooggetuies gekyk word. FP van Gas wat gehelp het met die reddingspogings en met die versorging van die lyke op die 18de, vertel:

Bij't overgaan van de rivier, waar Roose sijn wagens stond, vonden wij't lichaam van juffrouw Roose, geheel nakend en op de rug liggende, open gesneden van onder tot naar boven; en de ingewande langsaan liggende, met meer afschuwelikheden, die ik niet beschrijven kan. Bij verscheiden wagens waar ik geweest ben, heb ik de wreedste daden gezien, zoals kinderen die hersenspan tegen die wielen der wagens stukkend geslagen, anderen de hersenen met kieries ingeslagen, enige weer levendig aan stukken gescheurd. En al dat afschuwelik is, werd op de vrouwe-lichamen gepleegd.

(Van Gas 1920:33)

In die laers het dit nie veel beter gegaan nie. J H Hatting (1920:164) skryf daaroor: 'Iedereen was nu overtuigd dat Retief met al de zijnen was vermoord. Nu was 't 'n onophoudelik geween over broeders, zusters, ouders, kinderen; geen een was er byna of hij had een zynen bloedverwanten te betreuren'. Anna Steenkamp (Retief) (1920:39) vertel: 'Aan alle kanten zag men de tranen en hoorde men wenen, bij geplunderde wagens, met bloed geverfd, verscheurde tente en bedden'.

Die situasie was so benard dat Erasmus Smit in sy dagboek skryf: 'Zaterdag 17 Feb. Hedennacht de droevigste nacht en tegenwoordige dag van onze lange reis... wij erkenen Gods straffende, slaande hand dubbel waardig te zyn groot en veel. Doch zij Hij als dan onze arme zielen genadig, om Kristus kruisdood en bloeds wille! Amen. Zijn wil over ons geschiedde! Amen. En dit is nu mischien mijn laatste dag van't schrijven van mijn joernaal' (Preller 1988:117).

Duidelik was die Voortrekkers in diepe, eksistensiële nood. Hulle self het geen sekerheid gehad dat hulle sterk genoeg was om die aanvalle af te weer nie. Alhoewel die aanvanklike stormloop gekeer was, was die moontlikheid om totaal uitge-roei te word, nog lank nie verby nie. Daarom was daar by talle ook sprake van terug trek: Transvaal toe, of selfs terug Kaapkolonie toe.

2.3 Italeni

In spanning het die Voortrekkers 'n volgende aanval afgewag. Toe Potgieter en Uys met hulp opdaag, is 'n strafekspedisie (soos vantevore suksesvol teen Silkaats geloods) dadelik georganiseer. Op 6 April vertrek 'n perdekommando van ongeveer 350 man met Potgieter en Uys as gesamentlike aanvoerders. Op die 11de April word hulle egter deur die Zoeloes in die omgewing van Italeni in 'n hinderlaag gelok waar 10 burgers (ook Piet Uys en sy seun Dirkie) die lewe laat. Die burgers het dapper geveg, maar die oormag en die taktiek van die Zoeloes was vir hulle net een te veel. As die besonderhede van die geveg nagegaan word, is dit duidelik dat

die naam 'Vlugkommando' wat later aan die kommando gegee is, nie heeltemal reg laat geskied aan die moedige geveg wat plaasgevind het nie (Duvenhage 1988:76-101; De Jongh 1987:141-143).

In dieselfde tyd het die Engelse van Port Natal ook 'n ekspedisie teen die Zoeloes uitgestuur. Die Zoeloes het hulle verpletterend verslaan. Slegs 4 van die 17 Engelse het die stryd oorleef terwyl nagenoeg 'n duisend van hulle 'mak Zoeloes' in die stryd omgekom het. Die Zoeloes het Port Natal so hewig aangeval dat die Engelse moes gaan skuiling soek op 'n skip wat toevallig in die baai was (Preller 1912:237-238; Duvenhage 1988:88-109).

Die Voortrekkers was in haglike omstandighede. Retief was vermoor; Bloukrans, Wenen en Moordspruit se skok en seer was nog vars in die geheue; Uys het in die stryd geval; Potgieter en omtrent die helfte van die Trekkers het Natal na Italani verlaat. Uit vrees vir nog 'n Zoeloe aanval sit die oorblywende Trekkers in laers vasgekeer; daar word min gejag; die vee moes naby aan die laers gehou word waar dit veilig was, maar waar die weiding lankal tot niet was; hael het die watente aan repies geslaan en selfs van die vee en veewagters gedood; klam klere, beddegoed en kos; later siektes en epidemies waarvoor daar nie medisyne bekombaar was nie. Veel slegter kon dit kwalik gaan.

Maar nog was dit het einde niet! Op 13 Augustus slaan die Zoeloes weer toe. Die teiken was die trekke te Gatslaer (later Veglaer genoem). Vir 2 dae lank moes die Trekkers die Zoeloes van die laer af wegsiet, maar '...dank en prijs zijn wij schuldig aan de Heer, die ons zo wonderdadig uit de handen onzer talloze en bloedorstige vijanden heeft verlost en ons de overwinning schenk' (Steenkamp 1920:41).

Kenmerkend aan die Voortrekkers is daar daardie aandankdiens gehou, waar Erasmus Smit Psalm 28:6 en 7 as teks gekies het (Preller 1988:153).

Op 23 September 1838 sterf Gerrit Maritz in die ouderdom van 41 jaar en 6 maande. Hy was die derde leier wat die Trekkers in 8 maande aan die dood moes afstaan. Behalwe vir die 'volksraad' en berigte dat Andries Pretorius met 'n groot trek op pad was, was die Trekkers ook nou leierloos.

2.4 Andries Pretorius en Bloedrivier

In November 1838 kom A W J Pretorius in Natal aan. By sy aankoms aan die Klein-Tugela is hy uitbundig deur die geteisterde Trekkers begroet. Pretorius, 'n man wat beskryf word as fors van gestalte, imposant, selfversekerd, welsprekend, vriendelik en innemend, is op 25 of 26 November deur die Voortrekkers as hoofkommandant aangestel. Hy het nie op hom laat wag nie. Slegs 5 dae na sy aankoms het die eerste kommando al vertrek na die Tugela waar die strafkommando teen Dingaan bymekaar sou kom.

Van daar af trek die kommando toe Zoeloeland binne. Die vuurseine van die Zoeloes was vir die Voortrekkers die teken dat Dingaan bewus was van hulle koms. Op Saterdag die 8ste Desember span die laer by Wasbank uit, en die volgende dag toe almal sonder besware teenwoordig was (vergelyk bespreking onder punt 4), word die gelofte vir die eerste keer afgelê.

Van daar af is die gelofte elke aand afgelê, totdat Pretorius op die 15de Desember sy walaer vir die veldslag getrek het. Met fyn taktiek het hy die laer tussen 'n seekoeigat, in 'n sytak van die Buffelsrivier (later Bloedrivier), en 'n donga getrek. In die laer was nagenoeg 57 waens, nagenoeg 470 mans, en 'n aantal swartmans. Bantjes, wat as Pretorius se sekretaris opgetree het, het op 5 Desember die kommando getel en bevind dat daar ook ses 'gekleurden' teenwoordig was (Bantjes 1839). Die moontlikheid bestaan dat dit 'n skryffout was, en betrekking het op die sestig swart krygers wat saam met drie Engelse – Biggar, Parker en Joyce, metertyd vanaf Port Natal by die kommando aangesluit het (vgl Duvenhage 1988:145-146; De Jongh 1987 154-160; Oberholzer 1988:19).

Die nag was baie donker en mistig. Toe die dag van Sondag 16 Desember begin breek, het die Trekkers tot hulle blydschap gesien dat die mis begin opklaar. Voor die laer, in 'n waaivorm, het 'n see van Zoeloeikrygers gesit. Die presiese getal Zoeloes kan onmoontlik bepaal word (skattings wat strek van 8 000 tot 30 000 is al genoem), maar dit is redelik seker dat dit een van die grootste Zoeloeleërs was wat ooit aan 'n veldslag deelgeneem het (Duvenhage 1988:155).

Die Zoeloes het moedig, linie op linie, aangeval, maar die vuurkrag van die 470 man en 'n paar kannonne was een te veel. Na 'n paar stormlope deur die Zoeloes het Pretorius 'n perdekommando uitgestuur, wat na 'n aantal probeerslae dit reggekry het om die Zoeloes uitmekaar te jaag en op die vlug te plaas.

Op hierdie Sondag het daar van die Zoeloes ruim 3 000 gesneuwel, terwyl daar van die Trekkers nie 'n enkele een geval het nie. Die algemene beskouing is dat slegs twee persone, Andries Pretorius en Gert Raath, gewond is (bv Duvenhage 1988:160). Bantjes (1839) noem Pretorius, Raath en Fourie. Preller meld in sy biografie oor Andries Pretorius dat 'meergenoemde Phillip Fourie' ook 'gekwes was' (Preller 1937:50). De Jongh (1987:168-170) praat van drie gewondes, terwyl Oberholzer (1988:23) noem dat Pretorius en Raath in die geveg gewond is, en Fourie vroeër.

Die pad na Umgungundlovo het nou oopgelê. 'Ofskoon die Zoeloes by die slag van die Wit-Umfolozu...op 27 Desember, byna met 'n knap hinderlaag geslaag het, was die Zoeloe-moreel reeds aan die knak' (Muller 1987:169). Preller skryf dat die slag van Bloedrivier 'word deur die Zoeloes herrinner as een waarvan hulle eintlik nooit weer herstel het nie' (Preller 1937:52). By Dingaan se hoofstad is die lyke van

Retief en sy manne gevind, en ook die Traktaat wat die Voortrekkers se aanspraak op Natal bevestig het. Die weg was nou oop vir die Voortrekkers om hulle ideaal van 'n eie staatstruktuur in 'n eie republiek, tot stand te bring.

3. DIE GELOFTE

3.1 Die godsdienssin van die Voortrekkers

Die Voortrekkers is vanuit Afrikaner geleedere in die verlede dikwels getipeer as die ideale, foutlose geslag. Wanneer die werklikhede nagegaan word, blyk dit dat hulle voortreflike eienskappe, maar wel ook foute en gebreke gehad het. Waaroor daar egter min twyfel kan wees is die diepe godsdienssin wat by die Voortrekkers aanwesig was. Teenoor sy medemens het hy sterk en onafhanklik gestaan, maar voor God was hy hulpeloos en nietig. Die grensboere en ook die Voortrekkers '...het hierdie volslae afhanklikheid van God daagliks beleef in die gang van die natuur, die beskerming en bewerking van sy plaas, in die voorspoed en teëspoed van sy gesin' (Storm 1989:24). Storm stel verder dat as gevolg van die afwesigheid van ander publikasies, die Bybel, naas ander geestelike lektuur van die 'oude skrywers' soos A Brakel, Smijtegeld, Mel en Hellenbroek, 'n soort handboek vir die Voortrekkers was (vgl ook De Jongh 1987:155-156).

En in die teologie van die *oude skrywers* het die verbond van God met Israel 'n baie sentrale plek ingeneem. Daarom is dit kwalik verbasend dat die Voortrekkers die Ou Testament sorgvuldig gelees het, en ook 'n direkte parallel tussen hulleself en Israel getrek het (De Jongh 1987:155; Straus 1994:33). Israel moes trek na hulle beloofde land – die Voortrekkers trek deur 'n see van heidene op soek na húl beloofde land. 'Israel se geskiedenis was ook hulle geskiedenis – net in 'n ander tyd en onder ander omstandighede. En nou staan hulle op die punt om 'n magtige vyand se gebied in te trek...Die Tugela was hulle Jordaan....' (Duvenhage 1988:141). Vandat Pretorius sy kommando bymekaar geroep het, was hulle in 'n baie ernstige stemming. Almal het die gevoel gehad dat die bestaan van die hele trekbeweging van hierdie ekspedisie afhang. Reeds voor hulle vertrek is hulle telkens uit die Bybel bemoedig vir die taak wat hulle opgelê is. So skryf Erasmus Smit op Woensdag 28 November, dat hy gevra is 'om voor ditmaal voor de laatste 'n moedige aanspraak uit't Woord van God te doen aan al het volk der burgerij, die op deze dag ten strijde stonden uit te trekken tegen hun vijand Dingan' (Preller 1988:171).

Ook die kommando het gereeld elke dag godsdienis gehou waartydens hulle krag en bemoediging vanuit die Woord wou ontvang. Gerdener (1925:65) skryf in sy boek oor Sarel Cilliers dat laasgenoemde op Sondag 2 Desember uit Josua 10 (Dit is onduidelik waar hy aan sy gegewens oor die besondere hoofstuk kom. Bantjes

skryf net dat daar oor Josua gehandel is. Swart gaan verder deur te sê dat daar uit Josua 10:7-10 gepreek is. Sy bron is ook onbekend.) gelees het – die volk op trek en God wat hulle lei – en daarna is die laaste 2 verse van Psalm 3 gesing:

Ik zal, vol heldenmoed,
Daar mij Zijn hand behoed,
Tien duizenden niet vrezen....

Bantjes (1839) vertel hoe Pretorius op die 5de Desember 'n oproep aan sy kommando rig om die groot taak wat hulle opgelê is, 'te beginnen, met smekingen en gebeden, tot de troon van God...'. Bantjes vertel verder hoe Pretorius hulle vermaan het dat "n zaak zonder God begonnen, veydelt wordt", en dat ook die vyand skepsels is wat gebore is onder die lig van die evangelie en daarom moet die Trekkers hulle nie skuldig maak aan mishandeling van vroue en kinders nie. So het Pretorius 'n klomp gewigtige sake met sy kommando bespreek en dit telkens uit die Bybel bevestig, en daarna het Sarel Cilliers weer met 'n openbare gebed afgesluit. Liebenberg beskryf hierdie gebeure as 'n 'toespraak wat 'n mengsel was van 'n preek en 'n aanmoediging tot die stryd' (Liebenberg 1977:29).

Bantjes (1839) sê dat Hoofkommandant Karl Pieter Landman – 2de in bevel van die ekspedisie – ook by hierdie geleentheid gesê het dat 'wij in alle onze verrigtingen God de ere moeten geven; hoe dat het nu tyd is voor ons, dat wij allen voor God nedervallen, daar onze vyanden als wolven op ons verderf loeren'.

Op Saterdag 8 Desember het die waens oor die Sondagsrivier getrek tot by 'n rivier wat tans bekend staan as die Wasbankrivier. Daar is die aand 'doorgebracht met't zingen van enige gepaste liederen, en 'n kragtig gebed, door de heer Cilliers gedaan' (Bantjes 1839).

Hieruit word dit duidelik dat, soos hulle hele lewe, ook hierdie ekspedisie van die Voortrekkers teen Dingaan, 'n geloofsdaad voor God was.

3.2 Die ontstaan van die gelofte

Die kommando is verdeel in drie 'gemeentes' (Duvenhage 1988:139 & 147). Op Sondag 9 Desember het Pretorius vir Cilliers, Landman en Joubert – die drie leiers van die gemeentes wat ook die godsdiensoefeninge moes waarneem – gevra om bymekaar te kom, 'en verzocht hen, met de gemeente te spreken, dat zy allen volyverig in geest en in waarheid, tot God mogten bidden, om Zyne hulp en bystand, in het slaan tegen de vyand; dat hy aan de Almagtigen 'n gelofte doen wilde, (indien allen wel willen)' (Bantjes 1839).

Ook volgens Cilliers het die gedagte om 'n gelofte af te lê van Pretorius self af gekom: In 'n brief wat hy in 1866 aan ds Van Broekhuizen skryf, vertel hy van 'n gesprek tussen hom en Pretorius, en hoe Pretorius gesê het dat dit in sy hart was om aan God 'n plegtige belofte te doen (Liebenberg 1977:27; De Jongh 1987:157).

Volgens Duvenhage het Cilliers en Pretorius al 'n geruime tyd voor die aflegging van die gelofte oor hierdie saak gepraat. Cilliers het aanvanklik gehuiwer om tot so 'n gewigtige stap oor te gaan. 'n Gelofte was so heilig soos 'n sakrament. Daarom het Cilliers aan Pretorius gesê dat hy bang is dat hulle die dag sal vergeet en verwaarloos, en dat die toorn van die Here dan teen hulle sal ontbrand (Duvenhage 1988:143; De Jongh 1987:157).

Cilliers het na diepe oorweging ingestem tot die aflegging van die gelofte met die voorwaarde dat elke lid van die kommando in die saak geken moes word. Daarom dan dat Pretorius vir Cilliers, Landman en Joubert gevra het om eers met die 'gemeentes' te gaan praat en almal se toestemming te kry.

3.3 Die aflegging van die gelofte

Toe die 'gemeentes' van Cilliers, Landman en Joubert geen beswaar gehad het nie, is besluit dat Cilliers die aflegging van die gelofte tydens die oggenddiens sou waarneem. Volgens Bantjes is die diens begin met die sing van Psalm 38 verse 12 en 16:

Zij, die mijnen dood bejagen
Leggen laagen;
Dreigen mij den laatsten slag
Spreeken, hoe mij best te krenken
En bedenken mijn verderf den ganschen dag.

k'Zei: laat nooit mijn bitter lijden
Hen verblijden In hul trotschen euvelmoed;
Wijl die boozen juichen zouden, als aanschouden
't Wanklen van mijn zwakken voet.

Daarna het Cilliers 'n gebed gedoen en toe gepreek na aanleiding van Rigters 6 verse 1 tot 24 (De Jongh 1987:161). Alhoewel Cilliers se preek nie opgeteken is nie, gee die gelese gedeelte 'n goeie aanduiding waaroor dit moes handel.

Israel was in 'n oorlewingsstryd gewikkel. Die Midianiete het die oorhand oor hulle verkry, hulle onderwerp en hulle voortbestaan bedreig. Israel het magteloos teenoor die groot oormag van die vyand gevoel, maar in hulle nood het hulle hulle na die Here toe gewend. Daarop het die Here 'n engel gestuur wat aan Gideon op die dorsvloer verskyn het, en hom (Gideon) geroep om die volk te verlos. Gideon

het getwyfel, want is dit dan nie die Here wat hulle in die hand van die Midianiete gegee het nie? Die Here het geantwoord: 'Gaan met die krag wat jy het en gaan red die Israëliete uit die hand van die Midianiete! Toe, Ek stuur jou!' Gideon het daarop 'n teken van die Here gevra, en toe die engel 'n wonderwerk voor sy oë verrig, het Gideon bevrees geword. 'Toe sê die Here vir Gideon: 'Wees gerus! Moenie bang wees nie! Jy sal nie sterf nie!' Gideon het net daar 'n altaar vir die Here gebou en dit genoem: 'Die Here gee rus!' Die altaar staan vandag nog in Ofra van die Abiërsriete'.

Bantjes (1839) verklaar dat Cilliers 'besloot vervolgens met het gebed, waarin die belofte voormeld aan God werd gedaan, en 'n krachtige smeking om Gods hulp en bystand, in het volbrenging derzelve'. Ook Pretorius en Cilliers se getuienis is dat die gelofte in die gebed afgelê is.

Ter afsluiting is weer Psalm 38 verse 12 en 21 gesing, en ook Psalm 134 (Bantjes 1839):

Looft, looft nu aller heeren Heer,
Gij, zijnen knechten, geeft Hem eer;
Gij, die des nachts zijn huis bewaakt,
En voor zijn dienst in ijver blaakt.

Heft uwe handen naar omhoog;
Slaat naar het heiligdom uw oog,
En knielt eerbiedig voor hem neer;
Looft, looft nu aller heeren Heer.

Uit hierdie gebeure, blyk daar ook iets van die Voortrekkers se identifikasie met Israel. Die Israëliete is in verdrukking, en hulle roep tot die Here. Die Here hoor hulle groep, en kom tot hulle redding. Die Israëliete bou 'n altaar vir die Here. Net so is die Voortrekkers in verdrukking, en hulle roep tot die Here. Mag die Here hulle groep hoor en tot hulle redding kom. Dan sal die Voortrekkers 'n altaar, 'n huis, vir die Here bou. En die Psalms wat gesing is, gee die indruk van die mens wat totaal onmagtig is om sy vyand in eie krag tegemoet te gaan. Sonder God se hulp kan dit net nie vermag word nie. God is die Redder en die Bestierder van die mens se lot. Aan Hom kom alle eer toe.

In die daaropvolgende dae is die gelofte by elke aanddiens herhaal – blykbaar by afsonderlike byeenkomste wat deur Cilliers, Landman en Joubert onderskeidelik gehou is – tot die aand van die 15de Desember.

3.4 Bewoording van die gelofte

Bantjes (1839), teken die aflegging van die gelofte soos volg aan: 'Des Zondags morgen, voordat de Godsdienst begon, liet de Hoofd-Kommandant degenen die de Godsdienst zoude verrigten, by malkander komen, en verzocht hen, met de gemeente te spreken dat zy allen volyverig in geest en in waarheid, tot God mogten bidden, om zyne hulp en bystand, in het slaan tegen den vyand; dat hy aan den Almagtigen eene gelofte doen wilde, (indien allen wel wilden), -'om zo de Heere ons de overwinning geven mogt, 'n Huis tot zyns Grote Naams gedachtenis te stichten alwaar het hem zal behagen,' – en dat zy ook moesten afsmeaken, de hulp en bystand van God, om deze gelofte zeker te kunnen volbrengen, en dat wij de dag der overwinning, in 'n boek zullen aantekenen, om dezelve bekend te maken, zelfs aan onze laatste nageslachten, opdat het ter Eere van God gevierd mag worden'.

Pretorius vertel op 23 Desember 1838 – dus sewe dae na die slag – in 'n brief wat op 16 Februarie 1839 in De Zuid-Afrikaan gepubliseer word, ook van die gebeure.

Verder wensch ik UE ook ter kennis te brengen, dat wy alhier onder elkander besloten hebben, om den dag onzer overwinning, zynde Zondag, den 16 dezer maand December, onder ons gansche geslacht te doen bekend worden, en dat wy het aan den Heer willen toewyden, en viere met dankzeggingen, zoo als wy, voordat wy tegen den vyand streden, in het open gebed beloofd hebben, zoo ook, dat zoo wy de overwinning verkrygen mogen, wy den Heere tot zyns naams gedachtenis, een huis stichten zullen, alwaar Hy ons zulks aanwyzen zal; welke gelofte wy nu ook hopen te betalen, met de hulp des Heeren, nu Hy ons gezegend, en onze gebeden verhoord heeft.

Dewald Pretorius, wat by die aflegging van die gelofte teenwoordig was, het in Maart 1862, 24 jaar na die gebeurtenis, sy herinneringe opgeteken. Hy skryf dat

...A W J Pretorius, aan den Heer Cilliers vraagt om eene belofte aan den Heer onzen God te doen, dat, als de Heer de overwinning aan onzen kant geeft, die dag als een bededag alle jaren gevierd zal worden, en dat in het land, dat nu eene woestyn en een moordenaarskuil is, kerken en scholen gebouwd zullen worden tot Gods eer.

(aangehaal deur Engelbrecht 1948:58)

Cilliers (1876:58) het in 1871, drie en dertig jaar na die gebeurtenis toe hy al sewentig jaar oud was, in sy Joernaal gestel dat volgens sy herinnering die woorde soos volg was:

Mijne broeders en medelandgenoten, hier staan wij thans, op eene Ogenblik voor een Heilige God van Hemel en aarde, om een belofte aan Hem te beloven als Hij met zijne bescherming, met ons zal wezen en onze vijand in onze handen, zal geven dat wij hem overwinnen, dat wij die dag en datum elk jaar als een verjaarsdag en een dankdag, zoo als een Sabbath en Zijne Eere, dienen zal, doorbrengen en dat wij het ook aan onze kinderen zal zeggen, dat zij met ons erin moeten deelen, tot gedachtenis, ook voor ons opkomende geslagten, en als iemand is die er onder bezwaard bevind, dat die dan van deze plaats weg moeten gaan. Want de eere van Zijn naam daardoor zal verheerlik worden dat de roem en eer van overwinning, aan Hem zal worden gegeven.

Historici soos Van Jaarsveld (1981:195-210; 1987:42-49), Spies (1988:51-62) en Straus (1994:7-28) het die betroubaarheid van – en die verskille tussen – bogenoemde weergawes (en dan veral dié van Bantjes, A W J Pretorius en Cilliers) uitgewys. Wat die betroubaarheid van die bronne aanbetref som Straus (1994:12) dit soos volg op: ‘Teen hierdie agtergrond is dit duidelik dat ons aan Bantjes en Pretorius voorrang moet gee in hulle weergawe van die gebeure by die aflegging asook die inhoud van die Geloofte, maar dat ons Cilliers nie buite rekening kan laat nie.’ Ook Van Jaarsveld (1981:202) beskou Bantjes en A W J Pretorius se weergawes as ‘...die twee mees betroubare dokumente...’. Die hoofrede hiervoor is die betrokke dokumente se ontstaanstyd wat die naaste aan die beskryfde gebeure is.

Die verskil tussen die onderskeie weergawes, wat historici die meeste uitwys en wat die meeste bespreking uitlok, is enersyds Cilliers se verklaring dat daar belofte is om die dag ‘zoo als een Sabbath’ deur te bring, en andersyds wie presies deur die gelofte gebind sou word (vgl Van Jaarsveld 1981, 1987; Straus 1994). Die vraag wat gevra word is of die dag as/soos ‘n Sondag gevier moet word. Is dit reg om hierdie dag onderhewig te maak aan die sogenaamde Sondagsklousule? Moet die staat deur wetgewing sorg dat 16 Desember deur sy burgers as ‘n Sondag gesien word? En wie word deur die gelofte self verplig om die skuld te betaal?

Om die probleem te verdiep is die gelofte wat tans by feeste gebruik word en reeds deur duisende nasate van die Voortrekkers, en andere wat hulle daarmee wou assosieer, afgelê is en weer onderneem is, ‘n rekonstruksie van die weergawe van Sarel Cilliers. Hierdie rekonstruksie is deur G B A Gerdener in sy biografie oor Sarel Cilliers gedoen en later deur die digter W E G Louw in Afrikaans vertaal (Straus 1994:8). Dit lui:

My broers en mede landgenote,
Hier staan ons voor die heilige God van hemel en aarde om 'n gelofte aan Hom te doen, dat as Hy ons sal beskerm en ons vyand in ons hand sal gee, ons dié dag en datum elke jaar as 'n dankdag, soos 'n Sabbat sal deurbring, en dat ons 'n huis tot sy eer sal oprig, waar dit Hom ook al behaag, en dat ons aan ons kinders sal sê dat hulle met ons daarin moet deel tot nagedagtenis ook vir die opkomende geslagte, want die eer van sy naam sal verheerlik word, deur die roem en die eer van oorwinning aan Hom te gee.

Vergelyk ons egter die weergawes van Bantjes, A W J Pretorius, D Pretorius en Cilliers is dit duidelik dat daar geen wesenlike verskille is oor die sake waaroor dit hier gaan nie, en dat nie een van hulle gepoog het om 'n woordelike weergawe van die gelofte te gee nie (Behalwe miskien Bantjes wat die belofte om 'n huis vir God op te rig in aanhalingstekens plaas. Cilliers stel dat hy dit neerskryf soos hy dit herrinner). Hulle beskryf in verteltrant (vergeelyk in die verband ook Straus 1994:24) wat daar plaasgevind het en wat belowe is. Wat die inhoudelike betekenis aanbetref, verskil dit ook nie met Gerdener se rekonstruksie nie.

Al vyf stem ooreen dat dit 'n belofte/gelofte aan God is. Al vyf vra van God beskerming, wat in hulle konkrete situasie tog oorwinning impliseer. In ruil daarvoor beloof hierdie weergawes van die gelofte drie dinge:

- Dat 'n kerk vir die Here opgerig sal word. Bantjes, A W J Pretorius en Gerdener noem dit 'n 'huis'. D Pretorius praat van 'kerken en skolen' (let wel die meervoud). Cilliers maak nie hier melding van die bou van 'n kerk nie, maar in 'n brief wat hy in 1866 aan ds Van Broekhuizen geskryf het, wel. Daar skryf hy: 'dat die dag wy de Heere beloof in zyn erediens te heilige als een bid en gedenk en dank dag elk jaar en dat wy het aan onze kinderen zal vertellen, ...dat wy ook de Heer een Kerk zal bouwen in ons midden (aangehaal deur Van Jaarsveld 1981:201).
- Dat die dag elke jaar in dankbaarheid aan die Here gewy sal word. Bantjes sê: 'dat wy den dag der overwinning, in een boek zullen aanteekenen,...op dat het ter Ere van God gevierd mag worden'. A W J Pretorius stel dat hulle die dag '...aan den Heer willen toewyden, en vieren met Dankzeggingen,...'. D Pretorius skryf dat dié dag '...als een bededag...gevierd zal worden,...'. Cilliers stel dit soos volg: '...dat wij die dag en datum elk jaar als een verjaarsdag, en een dankdag, zoo als een Sabbath, en zijne eere, dienen zal, doorbrenging,...', en Gerdener volg hom in breë hierin na. Straus (1994:25) maak dan ook die volgende stelling: 'Oor die gewraakte Sondagsklousule soos van toepassing gemaak op die

dag, is dit te betwyfel of Cilliers inhoudelik daarmee iets anders bedoel as Pretorius en Bantjes'. Van Jaarsveld (1981:204) se beoordeling dat '...die Cilliers-tradisie...nie in ooreenstemming is met Bantjes en Pretorius se weergawe van die gelofte nie. Die bewoording van die sogemaande 'gelofte' van Cilliers behoort ook herformuleer te word', blyk bietjie kras gestel te wees.

- * Dat dit aan komende geslagte meegedeel sal word, sodat hulle dit ook kan vier. Bantjes stel dat dit in 'n boek aangeteken sal word (waarskynlik bedoelende dat dit nie vergeet sal word nie), en dat die gebeure bekend gemaak sal word '...zelfs aan onze laatste nageslachten,...'. A W J Pretorius verklaar dat die dag bekend gemaak moet word '...onder ons gansche geslacht...'. D Pretorius sê net dat dié dag '...alle jaren gevierd zal worden...'. Cilliers stel dit die omvattendste wanneer hy sê: '...en dat wij het ook aan onzen kinderen zal zeggen, dat zij met ons er in moeten deelen, tot gedachtenis, ook voor ons opkomende geslagten...'. Weer eens volg Gerdener Cilliers hierin na.

Vier van die weergawes stel uitdruklik dat dit alles gebeur tot eer van God. Net A W J Pretorius stel dit effer anders wanneer hy skryf dat '...wy den Heere tot zyns naams gedachtenis, een huis stichten zullen...'

Alhoewel die skrywers dus verskillende woordkeuses maak om hulleself in uit te druk, blyk dit dat daar nie wesentliche verskille is oor die saak waaroor dit hier gaan nie. Om hierdie rede word Gerdener se bewoording (en veral die moderne Afrikaanse weergawe daarvan) as basis vir die verdere bespreking gebruik.

3.5 Bybelse geloftes

Die Bybel gee nie riglyne oor hoe 'n gelofte moet lyk, of onder watter omstandighede 'n gelofte afgelê mag word nie. Tog is daar talle geloftes wat deur Bybelse persone afgelê word. G Henton Davies (1989:792-793) en C J Mans (1966:100-121) het in hulle onderskeie artikels die soorte geloftes en die omstandighede waarin dit afgelê is, aangedui en onderskei. Davies onderskei tussen 3 soorte geloftes:

- * *Ooreenkomste*: In ruil vir God se teenwoordigheid, beskerming en voorsiening word aanbidding, 'n heiligdom / tempel en 'n tiende belowe (Jakob te Bet-El; Gen 28:20-22). Jesta het 'n lewende offer belowe vir 'n militere oorwinning, en die gelofte vervul met die offer van sy dogter (Rigt 11:30-31). Hanna het gebied vir 'n seun, en hom aan die tempel belowe (I Sam 1:11). Absalom het 'n offer aan die Here belowe as hy veilig na Jerusalem kon terugkeer (2 Sam 15:7-8). Jona se medereisigers/matrose het geloftes aan die Here afgelê met die hoop op veiligheid (Jona 1:16). Die geloftes van die 4 mans in Hand 21:23 was waarskynlik van dieselfde aard.

- * *Onselfsugtige toewyding*: Dawid wou sy plan bevorder om die ark in sy nuwe hoofstad, Jerusalem, te vestig, en so goddelike en menslike heerskappy te bevestig. Daarom onderneem Hy om nie huis toe te gaan, of te slaap voor die ark in Jerusalem gehuisves was nie (Ps 132). Vergelyk ook Hand 18:18.
- * *Onthouding*: Israel onderneem om hulle te weerhou van buit, dit wil sê om die stede as banoffers aan God te offer, as God hulle vyand in hulle mag sal gee (Num 21:1-3). Vergelyk ook 1 Sam 14:24 en Hand 32:21.

Mans onderskei die volgende hoofmomente in verband met die begrip 'gelofte' in die Bybel:

- * 'n gelofte kan deur 'n gelowige/s voor God se aangesig afgelê word. God is dan die getroue Getuie van so 'n gelofte (vergelyk bv Gen 31:50, Miga 1:2, Rom 1:9, 2 Kor 1:23, 1 Thes 2:5 en 1 Thes 2:10);
- * sekere geloftes word aan God gedoen en dien om die gebed voor God te versterk;
- * die gelofte aan en voor God is in tye van groot nood, gevaar en kommer gemaak (vergelyk bv Num 21:2, Rigt 11:30, 1 Sam 1:11);
- * daar is uitspraak oor die subjek en die duur van die gelofte:
 - ** dit kan *persoonlik* wees en net die belower bind (Gen 28:20 en Hand 18:18);
 - ** 'n gelofte kan ook *ander mense* insluit. Die doopbelofte bind kinders wat dit nog nie verstaan nie. Vergelyk ook 1 Sam 1:11 waar Hanna 'n verpligting op haar ongebore kind lê;
 - ** 'n gelofte kan wat sy duur betref, *tydelik* wees (Num 6:5 en Hand 23:13-14); en
 - ** die Bybel ken ook geloftes wat nie net een geslag nie, maar *alle geslagte en al die lede van 'n volk* bind (Jer 34:15, 2 Kon 23:3, Neh 10);
- * in die geloftes word daar 'iets' (wat baie uiteenlopend van aard kan wees) aan God belowe;
- * alle wettige geloftes moet verseker betaal word (Ps 76:12, Pred 5:3-4); en
- * 'n ander belangrike element wat by die betaling van geloftes in die Bybel na vore kom, is die openbare betuiging, voor mense, van die reddende hulp van God.

Dit is onwaarskynlik dat die Voortrekkers die geloftes in die Bybel in besonderhede sou gaan ontleed het, voordat hulle hulle gelofte verwoord het. Tog is daar merkwaardige ooreenkomste tussen die gelofte van 1838 en die Bybelse geloftes wat taalgebruik, inhoud en omstandighede waarin dit afgelê is, betref. Die Voortrekkers se gelofte blyk by Davies te sorteer onder 'ooreenkomste', en by Mans onder al

die punte. Die rede daarvoor mag wees, soos Pont (1988:38-53) oortuigend aangetoon het, dat die aflegging van 'n gelofte heel verstaanbaar was binne die godsdienstige denke van die Voortrekkers.

3.6 Post-reformatoriese teologie oor geloftes

In die 16de eeuse Skotland is daar telkemale 'n 'covenant' (soos by *Solemn league and covenant* van 1643) met God gesluit. Die *covenant*, 'n gedagte wat deur John Knox, hervormer van Skotland, na vore gebring is, se beweegrede is duidelik: 'Die gedoopte volk van God het na sorgvuldige oorweging, gebed en toewyding aan God besluit om hulleself deur middel van die *covenant* opnuut aan die diens van God en aanmekaar te verbind om sodoende spesifieke doelwitte na te streef' (Pont 1988:40; my beklemtoning).

Pont konkludeer egter dat die *covenant* waarskynlik nie 'n direkte rol gespeel het om die Voortrekkers te beweeg om ook 'n gelofte af te lê nie, maar dat dit wel belangrik is omdat dit aandui dat, 'in die ruimte van die Calvinistiese teokratiese denke, dit nie vreemd is om met God 'n verbond te sluit en daarmee saam, 'n gelofte af te lê nie' (Pont 1988:40-41).

Die Nederlandse teologie van die 16de tot 18de eeu het waarskynlik 'n baie groter invloed as die *covenant* op die Voortrekkers gehad. Die verbondsteologie kan gesien word in die Nederlandse Geloofsbelydenis (art 36) van 1561, die Franse Geloofsbelydenis (grotendeels deur Calvyn opgestel) van 1559 en ook in die Heidelbergse Kategismus.

Die *Synopsis purioris theologiae* (samevatting van die suiwerste teologie) wat in 1625 deur 4 teologiese professore van die Universiteit van Leiden gepubliseer is, was vir baie jare die dogmatiekhandboek by uitstek. In hoofstuk 38 word breedvoerig oor die gelofte gehandel en word dit as 'n normale deel van die gelowige se godsdienstige lewe aangedui.

In het algemeen beskouwd is een gelofte een heilige en religieuse belofte aangaande zaken die bevolen zijn of indifferent en in onze macht gesteld, aan onze God alleen ter betuiging van onze zielsgesteldheid en plicht jegens Hem, eigener beweging en uit geloof gedaan, tot verheerlijking van zijn naam en stichting van onze naaste.

(aangehaal deur Pont 1988:43)

Die gelofte en gebed word ook deurgaans nou aan mekaar verbind.

Een van die direkste invloede op die teologiese denke van die Voortrekkers, was waarskynlik A Brakel se *Redelyke Godtsdienst*. Hierdie dogmatiekhandboek wat in die vroeë 18de eeu verskyn het, behandel ook in hoofstuk 38 die gelofte. Daar is

reeds daarop gewys dat A Brakel, as een van die *oude skrywers*, sorgvuldig deur die grensboere en Voortrekkers bestudeer is. Ook vir A Brakel is 'n gelofte 'n normale onderdeel van 'n gelowige se godsdienstige lewe (Straus 1994:41).

By al hierdie besprekings word dit duidelik gestel dat 'n gelofte afgelê en nagekom behoort te word *tot eer van God*, en dat dit diegene wat deur die gelofte gebind word, moet aanspoor tot groter gehoorsaamheid aan God. A Brakel behandel nie die vraag of die gelofte bindend kan wees vir meer mense as dié wat dit aflê nie, maar uit die *synopsis* is dit duidelik dat geloftes aan God ook die nageslag kan bind (Pont 1988:48). Pont wys ook daarop dat die Skotse *covenants* wat deur 'n verteenwoordigende groep of leiers afgelê is, die ganse volk en sy nageslag tot in die verre toekoms kan bind.

As die Voortrekkers se diepe godsdienssin, hulle afhanklikheid van God, hulle selfidentifisering met Israel van ouds, hulle kennis van die teologie van die *oude skrywers*, en hulle eksistensiële nood in ag geneem word, is dit kwalik verbasend dat die gedagte aan 'n gelofte ontstaan het.

4. INHOUD EN DOEL VAN DIE GELOTE VAN 1838

'n Gelofte bestaan uit twee dele: 'as..., dan sal ek/ons....' Die gelowige maak op grond van die uitnodiging en belofte van God, met reg gebruik van die gebed in nood, en op kragtiger wyse selfs ook 'n gelofte. Soos Psalm 50:15 dit stel: 'Roep My aan in die dag van benoudheid: Ek sal jou uithelp en jy sal My eer'. Dit is presies wat die Voortrekkers hier gedoen het. Hulle roep tot God om hulp in die dag van hulle benoudheid, met die geloof dat die Here uitkoms sal gee. Hulle erken teenoor die Here dat ook hierdie taak vir hulle te groot sal wees, as Hy nie sy seën daarop laat rus nie. Die ondertoon van die gelofte is dus nie angs nie, maar eerder 'n onwankelbare geloof in die God in wie se hand die lotgevalle van volke en nasies is.

As die Here hierdie paar Voortrekkers (en daardeur eintlik die hele Trek in Natal) sou spaar, die oorwinning sou gee, belowe die Voortrekkers dat hulle die dag en datum, elke jaar, as 'n dankdag, soos 'n Sabbat, sal deurbring. Dit wil sê dit sal 'n dag wees wat aan God gewy is ('n dag van rus) as teken van dankbare erkentlikheid vir sy guns en genade. Dié gelofte sê nie die dag en datum sal 'n Sabbat wees nie (God kondig sy rusdag af, nie die mens nie). 'Dit sal soos 'n Sabbat deurgebring word, en uitdruklik met twee oogmerke, nl. om God te dank en eer vir sy uitredding by daardie geleentheid, en om dit, sy wonderlike uitredding toe daar, ook aan ons kinders mee te deel' (Van den Berg 1983:3; sy beklemtoning). Dit is ook Straus se gevolgtrekking in verband met die 'gewraakte Sondagsklousule'. Hy stel dat dit die afleiding bevestig dat Cilliers met al hierdie terme nie op 'n drie en vyftigste mensgemaakte Sondag wou afstuur nie, maar dat hy eerder wou wys in watter gees die

dag deurgebring moes word. Ook stel hy: 'Dat hierdie gees met hulle wyse van Sondagviering moes ooreenkom, word onderstreep deur die uitdrukking 'aan die Here toegewy' van Pretorius' (Straus 1994:25). Dit beteken dat Van Jaarsveld (1981:204) reg is in sy beoordeling dat die religieuse karakter van Geloftedag nie afhanklik is van die Sondagsklousule wat (eers na 1952) deur die staat daaraan geheg is nie.

Geloftedag kan dus steeds soos 'n Sondag deurgebring word, sonder die wetgewing wat gewoonlik op 'n Sondag van toepassing is. Dit is egter begryplik dat Afrikaners, toe hulle in 'n posisie was om besluite oor hulleself te neem, die viering van die dag vir hulleself makliker gemaak het deur die Sondagsklousule daarop toe te pas. En as die Afrikaner se situasie dalk in die toekoms so ontwikkel dat hy weer oor homself regeer, sal die aandrang waarskynlik sterk wees om die Sondagsklousule weer op Geloftedag van toepassing te maak.

Vir tyd en wyl sal die onderhouding van die dag en die religieuse karakter daarvan, egter afhanklik wees van die erns waarmee Geloftedag bejeen word deur Afrikaners.

Verder word belowe om 'n huis tot sy eer op te rig, waar dit Hom ook al behaag. Baie is van mening dat hierdie deel van die gelofte volledig betaal is met die oprigting van die Geloftekerk in Pieter-Maritzburg. Vir grensboere wat in die Kaapkolonie op verafgeleë plase gebly het en baie selde die geleentheid gehad het om God se Woord vanaf 'n kansel te hoor, en wat vir 3 jaar in die woesteny sonder 'n permanente Huis van God moes klaarkom, moes dit voorwaar 'n groot belofte gewees het om 'n tempel aan die Here te belowe. En 'n groter vreugde moes dit gewees het om daardie belofte te kon vervul in Pieter-Maritzburg. Die verpligting het egter nie daar opgehou nie. Hierdie deel van die gelofte impliseer ook dat waar die Voortrekkers en hulle nageslag ook al gaan – of dit Transvaal, Angola, Zambië, Oos-Afrika of selfs Suid-Amerika is – hulle daar ook vir Hom uit dankbaarheid (nie net vir sy genade by Bloedrivier nie, maar ook in Jesus Christus 2000 jaar gelede) tempels sal oprig, en ligdraers van sy reddende genade sal wees.

Ook het die Trekkers belowe dat hulle aan hulle kinders sal vertel van hierdie wonderdade van God, sodat die kinders met hulle daarin sal deel tot nagedagtenis ook vir die opkomende geslagte – die wat nog moet kom. Hulle sou dit nie net as 'n dankdag, soos 'n Sabbat deurbring nie, maar hulle sou dit ook gebruik as geleentheid om aan hulle kinders te vertel hoe God hulle bewaar het. Hoe sal die kinders dan anders eendag dieselfde afhanklikheid en dankbaarheid teenoor God koester as hulle nie hoor van God se wonderdade nie? Hoe sal hulle dan Geloftedag in die toekoms onderhou as hulle nie weet waarom Geloftedag Geloftedag is nie? Dit impliseer dat daar by Geloftedagvierings nie net met 'n erediens volstaan sal word nie,

maar dat dit wat later as die feesrede bekend geword het, gebruik sal word om weer en weer, elke keer in 'n nuwe tyd en omstandighede, vir ons kinders te vertel van God se genade in ons lewens: 'zels aan onze laatste nageslachten'.

Daar is reeds op gewys dat die bespreekte weergawes van die gelofte almal die nageslag op een of ander manier betrek. Om dit (die dag van oorwinning) in 'n boek aan te teken sodat dit selfs aan die laaste nageslag bekend kan wees, sodat dit tot eer van God gevier kan word (Bantjes), kan nie anders geïnterpreteer word as dat dit veel wyer strek as slegs die Voortrekkers wat by Bloedrivier was nie – soos Liebenberg (1988:25) wil uitmaak nie. Dieselfde argument geld ook ten opsigte van Cilliers se weergawe wat stel dat die gebeure aan hulle kinders meegedeel sal word, en dat hulle (die kinders) ook daaraan moet deelneem, met die oog op en denkende aan die geslagte wat nog kom. Weereens word die verre nageslag betrek. A W J Pretorius se 'ons gansche geslacht' kan geïnterpreteer word as net verwysende na die geslag wat toe geleef het. Dat dit veel wyer gaan as net die persone wat in 1838 die gelofte afgelê het, kan nie betwyfel word nie. En volgens Mans (1966:103) is dit ook teologies houdbaar om die nageslag by so 'n gelofte te betrek (vergelyk ook Beukes 1971:9; De Villiers 1971:21).

Op grond van Cilliers (1876:58) se '...en als iemand is die er onder bezwaard bevind, dat die dan van deze plaats weg moeten gaan...', en Bantjes (1839) se verklaring dat Pretorius die gelofte alleen wou laat aflê '...indien allen wel willen', kom Straus (1994:14) tot die gevolgtrekking dat daar 'n moontlikheid is tot 'vrywillige assosiasie met of disassosiasie van die Gelofte van 1838...'. Op grond hiervan maak hy die gevolgtrekking dat '...assosiasie met die saak...waarvoor die Gelofte van 1838 staan is, na die voorbeeld van Pretorius en Cilliers, dus vrywillig'.

Die geleentheid vir assosiasie of disassosiasie was egter *voor* die aflegging van die gelofte. En die geleentheid om voor 'n belofte/besluit te disassosieer, laat nie noodwendig dieselfde ruimte vir disassosiasie by die nakoming of uitvoering van die belofte/besluit nie. Erasmus Smit meld wel in sy joernaal dat daar drie 'deserteurs' by die laers terug gekom het, maar die laaste een was reeds op 10 Desember (dus die dag na die eerste aflegging van die gelofte) daar (Preller 1988:173). Dit is hoogs onwaarskynlik dat hy die afstand tussen die kommando en die laers in een nag sou kon aflê. Daarom kan aanvaar word dat Bantjes se verklaring dat 'hunne algemene toestemming' verky is, korrek is. Alle lede van die kommando het dus hulle toestemming gegee. Daarmee het die geleentheid vir assosiasie of disassosiasie verstryk. Die keuse was gemaak: 'Ons gaan voort met die aflegging van die gelofte, en soos ons onself bind, bind ons ook ons nageslag!'

Van Jaarsveld (1981:195-210) betoog waarskynlik korrek dat slegs die Voortrekkers wat by die slag betrokke was, en hulle nageslagte '...tot viering van 16 Desember tot in lengte van dae gebind is, en nie die res van die Afrikaners nie. So het Bantjes, Pretorius, en Cilliers dit bedoel. Mens wil aanneem dat Pretorius nie so onkundig of arrogant sou wees om 'n gelofte namens alle Afrikaners waarvan 95 persent nie by die slag betrokke was nie, af te lê en hulle en hulle nageslagte tot viering te verplig nie' (Van Jaarsveld 1981:206). Pont (1988:38-53) het egter ook oortuigend aangetoon dat dit nog onkundig, nog arrogant van Pretorius sou gewees het, want so 'n gelofte sou nie vreemd aan die Voortrekkers se teologiese denkraamwerk gewees het nie.

Dit is egter ook so dat met verloop van jare baie Afrikaners wat nie afstameling van die Voortrekkers by Bloedrivier was nie, hulle in elk geval ook met die gelofte vereenselwig het. By talle geleenthede deur die jare, in tye van voorspoed en nood, het Afrikaners vanuit alle oorde gekom en die gelofte weer bevestig – dit weer afgelê. Daardeur het hulle hulleself verbind aan die gelofte, het hulle ook voor God onderneem om daardie gelofte wat gemaak is, na te kom. Hulle het hulleself – en hulle nageslagte weer – erfgename gemaak van die verpligtinge (en die vreugde) wat die gelofte belowe.

Die rede waarom hierdie dinge belowe word is tegelyk uiters eenvoudig en 'gans anders' groot: dit sal eer aan God bring. Dit word nie gedoen om te 'bewys' dat die Afrikaner as etniese entiteit God se uitverkore volk (bo ander volke) is nie. Dit word nie gedoen om Blanke superieuriteit bo Swartes (Zoeloes) aan te dui nie. Dit word nie gedoen om enigiemand te na te kom nie. Al was die Voortrekkers by Bloedrivier buitengewoon dapper, al was deeglike voorbereidings getref en fyn krygstaktiek gebruik, is dit hier nie van wesenlike belang nie. Die mense in hierdie gebeure bly maar net rolspelers in 'n toneel waarvan hulleself bitter min weet en verstaan. Al die roem en eer vir wat hier gebeur het, gaan aan God. Want só word God gedien en verheerlik – die rede waarom God die mens op aarde geplaas het. En dit is ook die doel vir die nakoming van die gelofte – ere aan God in die hoogste hemele!

Dit is en bly 'n futiele oefening vir die historikus of die teoloog om God se aandeel in die gebeure by Bloedrivier te probeer aandui of ontken. Die feit dat die Voortrekkers geglo het, en hulle nageslag daarna en vandag nog glo dat dit 'n wonderwerk van God was, is 'n belydenis van gelowiges teenoor God en teenoor die wêreld van hulle afhanklikheid van – en geloof in God.

5. GEVOLGTREKING

Die Voortrekkers wat die gelofte in 1838 afgelê het, was gelowiges wat in hulle eenvoud en eksistensiële nood in totale afhanklikheid voor God gaan staan het, om as't ware te bely dat God die lotgevalle van volke en nasies bepaal.

Na diepe besinning en in lyn met hulle Skrifverstaan en die teologie van daardie tyd, het hulle 'n gelofte afgelê wat baie ooreenkomste toon met geloftes waarvan daar in die Bybel gelees word.

Alhoewel die Voortrekkers verseker fisiese uitkoms uit hulle nood afgebid het, wou hulle met die gelofte die geloof dat God almagtig is, weer aan hulleself, aan mekaar, aan hulle wêreld en aan hulle nageslag bevestig. Al die verpligtings wat deur die gelofte opgelê word, het dan ook die eer van God ten doel.

Die gelofte verplig die nageslag van daardie Voortrekkers by Bloedrivier, en die nageslag van ander Afrikaners wat intussen ook die gelofte afgelê het, om jaarliks 16 Desember, in dankbaarheid vir God se genade (voor 1838, toe, en nog steeds), soos 'n Sondag 'aan die Here te wy'. En dat daar voortgegaan sal word om Huise tot sy eer op te rig. En dat daar met ywer weer en weer aan die nageslag vertel sal word van God se genade en wonderdade, sodat sy Naam geloof en geprys kan word.

Dit plaas dus op die Afrikaner die vreugdevolle verantwoordelikheid om die gelofte, soos wat dit belowe en bedoel is, nougeset na te kom.

Want so sal die naam van die Here verheerlik word!

Literatuurverwysings

- Bantjes, J 1839. De uitgewekene Boeren te Port Natal (Joernaal der Expeditie van de uitgewekene Boeren), in *De Zuid-Afrikaan*, 14 Junie 1839.
- Beukes, D P M 1971. Die sonderlinge gelofte, in Van der Colf 1971:9-10.
- Cilliers, S 1876. Journaal van wijlen den Heer Charl Cilliers, oud-ouderling der NG Gemeente Kroonstad, Oranje-Vrijstaat, in Hofstede, H J, *Geskiedenis van den Oranje-Vrijstaat*, 50-66. s'Gravenhage: D A Thieme.
- Davies, G H 1989. Vows, in Buttrick, G A, *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, 792-793. Nashville: Abingdon Press.
- De Jongh, P S 1987. *Sarel Cilliers: 'n Biografie oor die voortrekkerfiguur Sarel Cilliers*. Johannesburg: Perskor.
- De Nederlandse Bijbel-Compagnie 1873. *Het boek der Psalmen nevens de Gezangen bij de Hervormde Kerk van Nederland*. Amsterdam: J Brandt en Zoon.
- De Villiers, D W 1971. Die hernuwing van 'n gelofte, in Van der Colf 1971:21-22.
- Duvenhage, G D J 1986. *Die Groot Trek – die eerste drie jaar: Vegkop*. Pretoria: Afrikaner Volkswag.

- Duvenhage, G D J 1988. *Die Groot Trek – die eerste drie jaar: Die Gelofte*. Pretoria: Afrikaner Volkswag.
- Engelbrecht, S P 1948. Die geloftekerkerk. *HTS* 5/1 & 2, 1-20.
- Gerdener, G B A 1925. *Sarel Cilliers: Die vader van Dingaansdag*. Pretoria: J L van Schaik.
- Hatting, J H 1920. Herinneringe van J H Hatting (sr), in Preller, G S (red), *Voortrekkermense*, 109-208. Kaapstad: De Nationale Pers.
- Liebenberg, B J 1977. *Andries Pretorius in Natal*. Pretoria: Academica.
- 1980. Bloedrivier en Gods hand. *Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal* 12, 1-12.
- 1988. Mites rondom Bloedrivier en die gelofte. *Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal* 20, 17-32.
- Mans, C J 1966. Die draagkrag van die geloftes van 1838 en 1880. *HTS* 22/4, 101-121.
- Muller, C F J 1987. *500 jaar Suid-Afrikaanse geskiedenis*. Pretoria: Academica.
- Oberholzer, J P 1988. 1835-1838: 'n Kort oorsig oor die aanloop tot die gelofte en die slag van Bloedrivier, in Pont, A D (red), *Die gelofte van 1838*, 1-26. Pretoria: Kital.
- Pont, A D (red) 1988. *Die gelofte van 1838*. Pretoria: Kital.
- Preller, G S 1912. *Piet Retief*. Pretoria: Volkstem.
- 1920a. *Voortrekkermense I*. Kaapstad: De Nationale Pers.
- 1920b. *Voortrekkermense II*. Kaapstad: De Nationale Pers.
- 1937. *Andries Pretorius: Lewensbeskrywing van die voortrekker kommandant-generaal*. s.l.
- 1938. *Voortrekkermense VI*. Kaapstad: De Nasionale Pers.
- 1988. *Joernaal van 'n trek: Uit die dagboek van Erasmus Smit*. Kaapstad: Tafelberg.
- Pretorius, A W J 1839. Brief van Andries Pretorius vanaf Unkunkinglove, 23 Desember 1838. *De Zuid-Afrikaan*, 16 Februarie 1839.
- Spies, F J du T 1988. Onsekerheid in verband met die gelofte van 1838. *Historia* 33/2, 51-62.
- Steenkamp, A 1920. Gedenkskrif van Anna Steenkamp (Retief), in Preller 1920b: 30-53.
- Storm, J M G 1989. *Die Voortrekkerkerk 1836-1853*. Pretoria: Kital.
- Straus, F J & Pont A D 1986. *Bloedrivier: Stem uit die verlede, taak vir die hede, hoop vir die toekoms*. Windhoek: Eros.
- Straus, P 1994. *Geloftedag in die 'nuwe' Suid-Afrika*. Bloemfontein: Drufoma.
- Swart, M 1989. Geloftedag bind en onderskei. *Handhaaf* 29, 18-19.

- Van Aswegen, H J 1989. *Geskiedenis van Suid-Afrika tot 1954*. Kaapstad: Academica.
- Van den Berg, C L 1983. Die gelofte in 1838. *Die Hervormer* 75/9, 1-3.
- Van der Colf, A P (red) 1971. *'Hier staan ons...': Geloftefeesbundel*. Kaapstad: NG Kerk Boekhandel.
- Van Gas, F P 1920. Herinneringe van Ferdinand Paulus van Gass, in Preller 1920a: 8-102.
- Van Jaarsveld, F A 1981. Die ontmitologisering van die Afrikaner se geskiedsbeeld, in Coetzee, A J (red), *Hulsels van kristal*, 195-210. Kaapstad: Tafelberg.
- 1987. Die eerste openbare viering van 16 Desember. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 27/1, 195-210.